

İSLÂM MEDENİYETİ

Dinî, İlmî, Fıkıhî
Aylık Mecmua

SAHİBİ

İst. Yük. İslâm Enstitüsü Mezunları
Cemiyeti Başkanı

Mustafa PEKTUT

★

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Cahid BALTACI

★

İDARE MÜDÜRÜ

Hüseyin ERDEM

★

TEMSİLCİLERİMİZ

Ankara: Rıza ÖZSU

Konya: Ali MARAŞLIGİL

Kayseri: İsmail ELİUZ

İzmir: Ali ARSLAN

Erzurum: N. Tayyar TAŞ

★

Hattat - Ressam

Turan SEVGİLİ

★

İDAREHANE

Nuruosmaniye Cad. No: 8/6

Telf.: 22 46 02 Cağaloğlu — İST.

Haberleşme ve Havale

P.K. 1315 SİRKECİ — İSTANBUL

★

ABONE VE İLAN

Yıllık 12 sayı 40 TL.

Altı aylık 6 sayı 20 TL.

Yabancı memleketlere posta ve kırı-
tasiye ücreti eklenir.

Her türlü reklâm ve ilânlar özel ta-
rifeye tabidir.

★

Yıl: 3 — Sayı: 29

Tarih: 10/3/1973

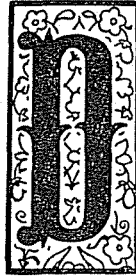
Dizgi — Baskı

İrfan Matbaası — İST.

İktisat

FAİZ - BANKA
VE İSLAM

IV

AHA evvelki üç yazımızda, faizin anlamı, tarihi ve muharref olan Semavî Dinler'deki yerini anlatmış bulunuyoruz. Bu yazımızda da ana konumuz olan *İslâm'da Faizi* ele alacağız.

«İslâm faizi niçin haram kılmıştır, haram hükmü, zamana göre biraz hafifletilemez mi, bugünkü iktisat ilmiyle te'lif edip zamanımıza göre daha ılımlı bir faiz tatbikatına gidilemez mi, Kur'ân-ı Kerim, basit faizi değil, kat kat faizi haram kılmıştır veya faiz bir ilerencilik-gericilik meselesi midir?» şeklindeki sorulara ilerde cevap vereceğiz. Şimdi, peşin olarak şu kadarını söyleyelim ki, İslâm faizi yasaklamıştır. İslâm Hukukundaki bazı kuralları ele alıp faizi helâl kılacak fetvalar aramak boşunadır. Zira, dinde «*Ahkâm-ı astiyye*» yani Kur'ân hükümleri, yerinden oynatılamaz. «*Mevrid-i nas'da mesag yoktur*». Yani Kur'an-ı Kerimin açıkça hüküm koyduğu mevzularda ictihada gidilemez. Hakkında açık âyet bulunan konularda ictihada izin yoktur.

Faiz de böyledir. Kur'an, bu hususta açıkça hüküm koymuştur; binaenaleyh, bu açık hüküm karşısında, faizin meşruyetine dair fetvalar aramak abesle iştiğal olur ki, bu da caiz değildir.

Geçen yazılarımızda FAİZ kelimesinin anlamını izah ederken Arapça'da bu kelimenin «RİBA» ile ifade edildiğini söylemiştik. Fıkıh kitaplarımızda da bu bahis, (Riba) başlığı altında geçer.

Riba, iki malın birbirleriyle değişimi esnasında, bir tarafın karşılıksız olarak verdiği FAZLALIK'tır. Meselâ: bir kimse 100 gr. altını 105 gr. altınla peşin veya veresiye olarak değişirse bu (5) gr. fazlalık ribadır. Veya bir kile buğdayı, bir buğday kile buğday ile peşin veya veresiye değişmek de riba'dır. Yarım kile fazlalık, riba muamelesini meydana getirmiş olur.

Riba yani faiz, RİBA-İ NESİE, RİBA-İ FADL olmak üzere iki kısma ayrılır. Şafii Mezhebinde RİBA-İ YED diye bir üçüncü nevi daha vardır.

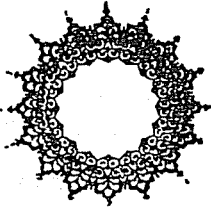
I — RİBA-İ NESİE : (= *Geriye Bırakma Faizi*):

a) Aynı cinsten iki şeyin biri peşin, diğeri de bir müddete bağlı (veresiye) olarak satılmasıdır.

Meselâ: 500 lirayı, altı ay sonra almak üzere, 600 lira ile değişmek

Mustafa COŞKUN

İst. Yüksek İslâm Enstitüsü
Mezunu

para cinsinden bir Nesie faizidir.

İki kile buğdayı, güz mevsiminde almak üzere 3 kileye; 10 metre Bursa kumaşını yine aynı cinsten 11 metre Bursa kumaşı ile veresiye değiştirmek; veya 100 yumurtayı, biraysonra almak üzere 110 yumurta ile satmak da Nesie faizidir.

b) «Veya başka başka cinsten olup veznî (tartılır), keyfî (ölçülür), zirafî (metreyle ölçülür), veya adedî (sayılır) olmak hususunda müttehit bulunan iki şeyden birini diğeri mukabilinde veresiye olarak mübadele (değişme) etmektir ki, miktarları müsavî olsa da yine caiz değildir» (1)

Meselâ: 100 lira banknot parayı, 100 lira bozuk para ile değiştirmek cinsi cinsine ve peşin bir değiştirmek oluyor. Çünkü paranın değeri, maddenin veya kâğıdın değerinde değil hükmî kıymetindedir. Bu caizdir. Fakat, 100 gr. altını 200 gr. gümüşle veresiye değiştirmek, Nesie faizinin ikinci nev'ini meydana getirir ki, caiz değildir. Zira, cinsler değişik olmasına rağmen (veresiye) olmak, iki taraftan birinin zararına olacağından meşru' değildir. Müslim'in rivayet ettiği bir Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır:

«Ubadetü'bnü's-Samit (R.A.) ten rivayet edilmiştir. Resülüllah (S.A.V.): Altın ile altın, gümüş ile gümüş, buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma ve tuz ile tuz birbirine müsavî ve peşin olarak satılırlar. Bu nevilleler değişirse peşin olduğu takdirde nasıl isterseniz öyle satın, buyurdular.» (2)

Bu Hadis-i Şerif, sayılan altı çeşit şeyde, cinsi cinsine satıldıkları zaman fazlalık yapmanın haram olduğuna delil olduğu gibi, peşin olması halinde cinsler değişik bile olsa, bu satışı da haram olduğunu göstermektedir. Yukardaki misalimize dönecek olursak 100 gr. altını, 200 gr. gümüşle, veresiye değiştirmek bu Hadis-i şerifin haram hükmüne girmektedir. Veya, ilk yaz mevsiminde bir kile buğday satıyorsunuz ve diyorsunuz ki, «Ben, senden güz mevsiminde bu bir kile buğdayın karşılığı iki kile arpa isterim.» Bu akit, Hadiste geçen «Bu nevilleler değiştiğinde, peşin olmak şartıyla nasıl isterseniz öyle satın» emrine aykırıdır. Arpa ile buğday, hurma ile tuz, biri diğerinden fazla olarak satılabilir, fakat peşin olmak şartıyla.

% 9 faizle 1000 lira ödünç alan bir insan, sene sonunda 1090 lira geri verecek. Aradan geçen bir senelik müddete karşılık ödediği bu 90 lira fazlalık, Nesie faizidir ki, haramdır. Nitekim Peygamber efendimiz, Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesai'nin müştereken rivayet ettikleri başka bir Hadis-i şeriflerinde bu hususu işaret buyurmaktadırlar:

«Ebu Said-i Hudrî (R.A.) ten Rasülüllah (S.A.V.) in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Altunu altın ile bey' (satmayınız) etmeyiniz, ancak bunlardan bazısını bazısına ziyade etmeyerek misli misline (müsavî surette) Bey' ediniz. Gümüşü gümüş ile bey'e etmeyiniz, ancak bunlardan bazısını bazısına ziyade etmeyerek misli misline (müsavî surette) bey' ediniz. Bunlardan müeccel (veresiye) olanı da muaccel (peşin) ile bey' etmeyiniz.» (3)

Bu hadis-i şeriflerden çıkardığımız sonuçları şöylece özetleyebiliriz:

1 — Cinsleri aynı olan iki şeyi satarken birine fazlalık yapmadan ve peşin olarak satılacak;

2 — Cinsleri değişik olan iki şey satılırken iki maldan birine —örfe göre— fazlalık olabilir; fakat ikisi de satış yerinde teslim edilmiş olacaktır. «Bir altın bir altın ile, veya bir dirhem gümüşü bir dirhem gümüş ile, veya bir kile buğday bir kile buğday ile, veya beş metre kumaş beş

metre kumaş ile, veya onbeş adet yumurta yine onbeş adet yumurta ile veresiye olarak satılsa riba-i nesîe vücuda gelmiş olur. Bu miktarlar değişik (mütefavit) olduğu takdirde de riba-i nesîe tahakkuk eder.» (4)

Şu halde faiz karışmadan nasıl değişim yapabiliriz? Faizsiz alım - satım yolları nelerdir? Bu sorunun cevabını vermeden önce, faizin ikinci nev'i olan Riba-i Fadl'ı ele alalım.

2 — RİBA-İ FADL (= Fark Faizi):

Tartılır ve ölçülür cinsten olan şeyleri, kendi cinsleriyle peşin, fakat fazlalıklı olarak değişmektir.

Bu çeşit faiz, vadesiz faizdir. Yani değişilen iki şey, satış yerinde teslim ediliyor. Her iki şey de müddete bağlı olmadan satıcıların eline peşin olarak geçiyor; fakat verdiğimiz veya aldığımız eşyadan biri, diğerinden fazla. İşte bu fazlalık Fark Faizidir.

Ağırlıkları eşit olan bir altın, bir altın ile 10 lira paraya satıp hemen iki taraf da altınlarını ele geçirmek gibi.

Yine bir ölçek buğdayı verip karşılığında birbuçuk ölçeği hemen almak gibi.

Riba-i Fadl'ın Nesîe ribasından farkı, veresiye olmamasıdır. Fark faizinde değişilen şeyler peşin, halbuki Nesîe ribasında veresiye, yani bir vadeye bağlı. Cins itibariyle değişilen şeylerin her ikisi de aynı, yani buğday. Fakat ölçü itibariyle biri fazla. O halde bir ölçeğe karşı alınan birbuçuk ölçek buğdayın farkı, (yarım ölçek) FARK Faizini meydana getirir ki, bunun hükmü de Riba-ı Nesîe gibi haramdır. Dört Mezhebe göre haram hükmünü taşıyan bu nevî faizin haramiyeti, yukarıda 2 numara ile verdiğimiz Ubadetü'bnü's-samit hadisinden çıkarılmıştır. Bu hadiste: «Altın ile altın, gümüş ile gümüş, buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma ve tuz ile tuz misli misline, birbirine müsavi ve peşin olarak satılır» buyrulmaktadır ki, Riba-i Fadl'ın haramiyetini göstermektedir.

Buharî ve Müslim'in rivayet ettikleri şu Hadis de bu mevzuda varit olmuştur ki, yukarıda 3 nura ile geçmiştir. Ebu Saîd-i Hudrî'nin rivayet ettiği bu Hadis-i şerifde: «sayılan 6 çeşit maddenin ancak misli misline ve peşin olarak satılması» nı amirdir.

Görüldüğü gibi, gerek Riba-i Nesîe ve gerekse Riba-i Fadl, İslâm Dini tarafından yasaklanmıştır. Sahabe-i Kirâmın, Tabiin ile fukahânın mezhebi budur. Ancak (sahabeden) İbn-i ABBAS'ın, Riba-i Fadl'daki fazlalığın faiz olmadığına kail oldukları bildirilmişse de daha sonra bu görüşünden döndüğü rivayet edilmektedir.

«Ebu Saîd-i Hudrî (R.A.) ten şöyle rivâyet edilmiştir: (Bir kere) Ebu Saîd-i Hudrî altununu altun ile, gümüşü de gümüş ile (ziyadesiz bey' edilir) demişti de (bunu işitenlerden Ebu Salih tarafından) Ebu Saîd'e:

— İbn-i Abbas böyle söylemiyor. (O mütefadileynde —fazlalıkta— riba vardır, demiyor da ribayı yalnız nesîe'ye —veresiye değişilen şeylere— kasdediyor) denilmiş. Ebu Saîd de:

— Ben İbn-i Abbas'a (mülâki olup bunu sordum ve) dedim ki, (ribanın veresiye muameleye münhasır olduğunu) Nebî (S.A.V.) den mi işittin, yoksa kitabullah'da böyle bir hüküm mü, buldun? dedim. İbn-i ABBAS cevaben:

— Ne onu, ne de bunu ben söylemem. Çünkü siz (kudema-yı eshab-tansınız), Rasûlüllah (S.A.V.) i benden iyi bilirsiniz. (Kitabullah'da böyle bir hüküm bulmuş değilim). Şu kadar ki, bana Üsame (İbn-i Zeyd), Nebî (S.A.V.) in: riba (tefadulda değil, —fazlalıkta değil—), ancak ve

resiyede caridir, buyurduğunu haber verdi, dedi.

Tecrid-i Sarih Tercemesinde de belirtildiği gibi, bu Hadisi şöylece yorumlamak mümkündür:

1 — Riba-i Nesîe'nin men'i, tarihi sıra itibariyle evveldir. Başlangıçta veresiye ile ilgili olan Nesîe Faizi haram kılınmıştır, Riba-i Fadl'ın men'i ise tehhür etmiştir (sonraya kalmıştır).

2 — «Riba ancak nesîe'de caridir» kavliyle, «altının altınla veya gümüşün gümüşle, fazlalıkla satışının cevzı kastedilmiyor. Belki muhtelif cinslerin değişimindeki ziyade, riba mahiyetinde değildir» denilmiş oluyor (5).

3 — Veya «Cumhur ulüma bu hadisi, (En şiddetli riba ancak nesîe'dedir) şeklinde tevil etmişlerdir. Yani bu hadisten murat: (Hiçbir riba yok değil, ribanın kemali yok» demektir.» (6)

DÖRT MEZHEB'E GÖRE RİBANIN HARAM EDİLİŞİNDEKİ İLLET

1 — *Hanefî Mezhebi*: Ebu Hanife (R.A.) e göre altın ile gümüşün illet-i hurmeti (haram ediliş sebebi), «Cins-i vahidin veznidir». Yani aynı cinsin tartılıp değiştirilirken bir tarafın fazla olarak ödemesidir. 100 gr. altın, 105 gr. altınla değiştirilirse bu 5 gramlık fazla ribadır. Çünkü cins itibariyle her ikisi de aynı, yani altın, tartısı ise farklı. Binaenaleyh, «Her tartılan şey, riba konusunda altın ile gümüşe ilhak olunur.» (7)

Diğer şeylerde ise, tartılır cinslerde «TARTI», kile ile ölçülür cinslerde «ÖLÇÜ», ribada haramiyet illetidir.

Meselâ: Bir kg. hurma, aynı ağırlıkta bir kg. hurma ile veya bir ölçek buğday bir ölçek buğday ile peşin olarak satılırsa riba olmaz. Fakat; bir kg. hurma, bir kg. hurma ve iki lira para ile, veya bir ölçek buğday, birbuçuk ölçek buğday ile peşin veya veresiye değiştirilirse ribadır. Hurmanın haram ediliş illeti, her ikisinin de hurma olarak «cins birliği» ve «tartıda eşitliği» dir. Buğdayda ise, «Cins ve Ölçü Birliği» dir.

İmam-ı Azam'a göre, yiyecek maddesi olmasa bile, her ölçek ile ölçülen ve *tartılabilen* şeyde, bir tarafın fazla olarak verilmesi ribadır ki, haramdır. Meselâ: «Alçı değişen iki insan, ne aldığı ve ne de verdiği fazlalık yapamaz. Yoksa faiz olur» (8). Alçı yiyecek maddesi değildir, fakat «tartılır» cinsten olması İmam-ı Azam'a göre, onu haram hudutları içersine sokmaktadır. Sayılabilen ve metre ile ölçülen cinslerin *peşin değişimi*, bir taraf fazla bile olsa riba değildir. «Riba-i fadl, mezruatta (metre ile ölçülen), adediyatta (sayılan cinslerde) cereyan etmez. Binaenaleyh, şu kadar metre kumaş, ondan ziyade kumaş ile veya şu kadar yumurta ondan ziyade yumurta ile *peşin olarak* mübadele edilebilir (değiştirilebilir, faiz olmaz) (9).

2 — *Şafîî Mezhebi*: Altın ile gümüşte haramlık illeti, «Para ve değer itibariyle aynı olmasıdır». İmam-ı Şafîî (R.A.), altın ve gümüşte vezne değil, semene (değere ve tutarına) göre fetva vermiştir. Buna göre altın ile gümüşün para olarak basılıp basılmaması önemli değildir. Meskükât (para olarak damgalanmış) olan altın ve gümüşte riba meydana geldiği gibi, bunlardan yapılmış bilezik ve küpelerde de riba cereyan edebilir.

Yiyecek maddelerinde ise, haramlık illeti, «TAAM OLMAYA MÜSAİT OLUŞU» dur. Bir şey tartılsın veya tartılmasın taam değilse, o şey-

deki fazlalık riba değildir. Meselâ: alçı değişiminde fazlalık yapılırsa bu fazlalık, riba muamelesini doğurmaz. Çünkü taam değildir. «Bu ictihat İmam-ı Şafî'nin son ictihadıdır.» (10)

3 — *Malikî Mezhebi*: Altın ve gümüşteki riba illeti, bunların «para olarak kıymetleridir.»

Taam cinsinde ise, riba-i fadlve riba-i nesie'ye göre değişir. Riba-i fadl'da tahrir illeti:

a) İnsan yaşayışına vesile olması;

b) O, şeyin, —örfen— saklanmaya müsait olmasıdır.

İşte bu çeşit yiyeceklerde riba-i fadl cereyan eder. Meselâ: buğday insan yaşayışı ona bağlı, aynı zamanda saklamaya ve biriktirmeye müsait bir yiyecek maddesidir. Fakat, «et gibi iddihara (toplayıp biriktirmeye) müsait olmayan yiyecek maddelerinde riba yasağı yoktur.» (11)

Riba-i Nesie'de tahrir illeti, sadece «TAAM» oluşudur. Saklamaya müsait olsun veya olmasın, o şeyde faiz cereyan eder. Meselâ: domates, saklayıp biriktirmeye müsait olmayan bir yiyecek maddesidir. Bir kg. domatesi, bir ay sonra almak üzere 1,5 kg. domatesle değişmek, riba olur. Şu halde; Malikî Mezhebinde, domates, süt ve yaş incir gibi iddihara müsait olmayan yiyecek maddeleri, birbiriyle değiştirildiğinde fazla olarak alınıp verilebilir. Fakat her ikisi de peşin olmak şartıyla. Veresiye olursa verilen fazlalık ribadır.

4 — *Hanbelî Mezhebi*: Bu mezhepte ribanın haramlık illeti, «TARTILIR ve ÖLÇEK İLE ÖLÇÜLÜR» olmasıdır. Bir şey taam olsun veya olmasın müsavidir. Fakat adet olarak sayılabilen «ceviz, yumurta, hıyar, karpuz, kavun, portakal'da riba cari değildir» (12). Buna göre Hanefî ve Hanbelî mezheplerinde, ribanın hurmet-i illeti aynıdır.

Zahirîlere göre, nassan sabit olan altı çeşit (altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz) dışında kalan şeylerde riba yoktur. Diğer ulema ise, «Altı çeşit yiyecek maddesi mahiyetinde olan her şeyde —kıyas yoluyla— riba haramdır» demektedir.

Zahirîlerce de riba konusu olan altı çeşit yiyecek maddesi, kendi nevi ile eşit ve peşin olarak satılır. Fazla ve veresiye olarak satılamaz. Meselâ: bir ölçek buğday, yine bir ölçek buğday ile peşin olarak satılır. «Bunlardan biri sonraya kalsa riba vücuda gelir ve akit mefsuttur, gasb hükmüne girer. Fakat altı çeşit eşyadan her biri, peşin olmak şartıyla diğer nevilerle fazla olarak reğîştirilebilir» (13) ki, Hanefî Mezhebinde de böyledir.

(1) İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, Cilt: 6, s. 105.

(2) Selâmet Yolları, c. 3, sa. 78.

(3) Tecrid-i Sarih Tercemesi, c. 6, s. 487.

(4) Hukuk-u İslâmiye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c. 6, s. 105.

(5) Tecrid-i Sarih Tercemesi, c. 6, s. 489-490.

(6) Selâmet Yolları, c. 3, s. 77.

(7) Tecrid-i Sarih Tercemesi, c. 6, s. 454.

(8) Tecrid-i Sarih Tercemesi, c. 6, s. 454.

(9) İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c. 6, s. 106.

(10) Tecrid-i Sarih Tercemesi, c. 6, s. 455.

(11) Tecrid-i Sarih Tercemesi, c. 6, s. 454.

(12) İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c. 6, s. 107.

(13) Aynı eser, s. 108.